

TÜRKAKIM: TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İŞ BİRLİĞİNDE YENİ BOYUT

YUNUS FURUNCU

SETA | ANALİZ

OCAK 2020 · SAYI 303

TurkStream

TürkAkım Projesi

TÜRKAKIM: TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İŞ BİRLİĞİNDE YENİ BOYUT

YUNUS FURUNCU

COPYRIGHT © 2020

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-625-7040-04-4

Uygulama: Erkan Söğüt

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY

Tel: +49 30 20188466

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
RUSYA ENERJİ KAYNAKLARININ TÜRKİYE VE AVRUPA ÜLKELERİNE TRANSFERİ	9
TÜRKAKIM'IN TÜRKİYE'YE VE AB'YE ETKİLERİ	12
SONUÇ	15

YAZAR HAKKINDA

Yunus Furuncu

Viyana Ekonomi Üniversitesi'nde lisansını tamamlayan Yunus Furuncu aynı üniversitede "Türkiye'de Bankacılık ve İstanbul'da Bankaların Dağılımı" başlıklı teziyle 2009'da yüksek lisans eğitimini bitirdi. 2012-2016 arasında Düzce Üniversitesi'nde "Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı" ile ilgili yazdığı doktora teziyle doktorasını alan Furuncu SETA Enerji Araştırmaları Direktörlüğü'nde araştırmacı olarak çalışmaktadır.

ÖZET

Analiz TürkAkım projesinin Türkiye ile Rusya arasındaki enerji iş birliğine katkısını ve Türkiye'nin enerjide transfer merkezi olma yolundaki hedeflerine etkisini incelemektedir.

Rusya'dan başlayıp Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşıyacak TürkAkım projesiyle 8 Ocak 2020'de doğal gaz akışının başlaması Ankara-Moskova ilişkilerinde enerji alanında ileri bir aşama olarak görülmektedir. Her biri 15,75 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip iki hattan oluşan proje özellikle Güneydoğu Avrupa açısından önemli bir güzergah oluşturmaktadır. Bu projeye birlikte Rus doğal gazı ilk kez Türkiye üzerinden geçerek Avrupa Birliği'ne (AB) ulaştırılacaktır. TürkAkım projesi Türkiye'nin Batı Hattı'ndan aldığı doğal gazı direkt olarak Türkiye'ye taşıırken aynı zamanda AB ülkeleri için Türkiye üzerinden yeni bir güzergah oluşturmaktadır. Böylece Türkiye AB'nin enerji güvenliğine katkı yapan ülke olma konumunu güçlendirmektedir.

Türkiye coğrafi konumu sayesinde Hazar Havzası ve Ortadoğu enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Avrupa, Rusya, Hazar Havzası, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz coğrafyasının merkezinde yer alan Türkiye'nin bölgede önemli bir enerji üssü haline gelmeye başlaması TürkAkım ve TANAP gibi projelerle daha da belirginleşmektedir. Bu durum Türkiye'nin bölgesel aktörlüğünü ön plana çıkarırken küresel enerji piyasalarındaki rolünü de pekiştirmektedir. Sonuç olarak Avrasya'nın değişen enerji jeopolitiği Türkiye'nin enerji aktörü konumunu güçlendirmektedir.

GİRİŞ

AB tükettiği petrolün yüzde 82'sini ve doğal gazın da yüzde 57'sini ithal etmektedir. Önümüzdeki yirmi beş yılda AB'nin ithal petrol payının yüzde 93'e, ithal doğal gaz miktarının da yüzde 84'e çıkması beklenmektedir. Bu ithalat artışının sağlanması noktasında Türkiye –TANAP ve TürkAkım projelerinde olduğu gibi– başka projelerde de etkin rol alabilir.¹ Nitekim TürkAkım projesinin gündeme geldiği 2014'te Türkiye ile birlikte Avrupa ülkelerinin toplam 260 milyar metreküp üretimle birlikte 462 milyar metreküp doğal gaza ihtiyacı varken 2030'da 194 milyar metreküp üretimle birlikte 521 milyar metreküp

1. V. V. Moisev, M. Yu. Karelina, E. A. Karelina ve D. V. Zaycev, "Problems of Delivering Pipeline Gas to Europe under Conditions of Western Sanctions", Atlantis Press, (Ocak 2019), <https://www.atlantis-press.com/proceedings/tphd-18/55916702>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

gaz tüketeceği hesaplanmaktadır. Burada Avrupa'nın sınırları içindeki üretimin 2014'e göre 66 milyar metreküp düştüğü ve gereksinim duyulan gazın da arttığı görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye ve Avrupa ülkelerinin 2030'a kadar toplam 125 milyar metreküp daha fazla gaz ithal etmek durumunda olacağı öngörülmektedir.² Bu durumda TürkAkım ve TANAP gibi AB ülkelerine uzanan hatların önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Dünyada en fazla doğal gaz rezervine sahip ülke olan Rusya hem Avrupa ülkelerinin hem de Türkiye'nin doğal gaz tedarikinde önemli bir paya sahiptir. AB ülkelerinin tükettikleri doğal gazın ortalama yüzde 40'ını Rusya'dan ithal ettiği bilinmektedir. Türkiye'de ise son zamanlarda TANAP'tan gelen gazın artması ve LNG alım tesislerinin kapasitelerinin artırılması doğal gazda Rusya'dan gelen miktarın düşmesini sağlamıştır. Daha önceki yıllarda tükettiği doğal gazın yarısından fazlasını Rusya'dan temin eden Türkiye 2018'de bu oranı yüzde 48'e kadar indirmiştir. Bazı kesimlerin iddia ettiği gibi TürkAkım Rusya'ya karşı Türkiye'nin tek taraflı bağımlılığını artırmıyor aksine iki ülkenin karşılıklı bağımlılığı güçlendiriyor.

Batı Hattı'ndan gelen doğal gazı direkt olarak TürkAkım projesiyle alacak olan Türkiye'nin enerjide merkez olma iddiası güçlenmektedir. BOTAŞ ve GAZPROM'un kurduğu ortak firma tarafından işletilecek olan TürkAkım, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacını karşılayan önemli bir rota olarak ön plana çıkmaktadır. Ankara ile Moskova'nın karşılıklı bağımlılık oranlarını artıran proje iki ülkenin gelecekteki ilişkileri açısından iş birliği zemininin sağlamlaşmasına da olumlu katkı sunmaktadır. Bu bakımdan TürkAkım enerji kaynaklarının çatışmadan ziyade iş birliğini kuvvetlendiren ve ekonomik fayda sağlayan yönünün ortaya çıkması açısından da önemlidir.

2. "Sağlayacağı Yararlar", Turkstream, <http://turkstream.info/tr/project/benefits>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

RUSYA ENERJİ KAYNAKLARININ TÜRKİYE VE AVRUPA ÜLKELERİNE TRANSFERİ

Toplamda 106 milyar varil ile dünya petrol rezervlerinin yüzde 6'sından fazlasına sahip olan Rusya toplam 38,9 trilyon metreküp doğal gaz rezerviyle de dünya doğal gaz rezervinin yüzde 19,8'ini elinde bulundurmaktadır. Günde 11,4 milyon varilden fazla petrol üreten Rusya dünya üretiminin yüzde 12'sinden fazlasını karşılamaktadır. Petrol ihracatını günlük 9,2 milyon varile çıkaran Rusya 2018'de dünya petrol ihracatının yüzde 13'ünü gerçekleştirmiştir.³

Aynı zamanda doğal gaz ihracatını 248 milyar metreküpe çıkaran Rusya dünya doğal gaz ihracatının yüzde 26'sı gibi önemli bir oranını karşılamaktadır. Yaklaşık 25 milyar metreküp gazı LNG olarak ihraç eden ülke 223 milyar metreküpünü ise boru hatlarıyla başka ülkelere göndermektedir. Bütün bu bilgiler ışığında Rusya'nın doğal gaz ve petrol bakımından dünyadaki en zengin ülkelerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır.⁴

Rusya geleneksel olarak AB ülkelerinin enerji pazarında lider konumda yer almakta olup 2017 verilerine göre yüzde 40'a varan doğal gaz ihtiyacını ve ortalama yüzde 30'a varan petrol ihtiyacını karşılamıştır.⁵ Bu oranların gelecekte daha fazla artacağı öngörülmektedir. Rusya'dan doğal gaz ithalatının artmasının nedenlerinden birisi olarak AB'nin kendi iç enerji üretiminin düşmesi gösterilmektedir. Ayrıca kömür kulla-

nımının azalması karşısında kömüre göre daha çevreci olan doğal gaz kullanımının artması da bu durumu destekler niteliktedir.

TABLO 1. AB'NİN PETROL VE DOĞAL GAZ ÜRETİM VE TÜKETİMİ (2018, 2040)

		2018	2040
Üretim	Petrol (Milyon Varil/Gün)	1,5	1
	Gaz (Milyar Metreküp/Yıl)	109	56
Tüketim	Petrol (Milyon Varil/Gün)	13	8
	Gaz (Milyar Metreküp/Yıl)	458	457

Kaynak: BP Energy Outlook (2019)

Rusya'nın boru hatlarıyla Avrupa'ya ihraç ettiği doğal gaz 2018 verilerine göre 244 milyar metreküp civarındadır. Rusya'dan en fazla gazı alan ülke yaklaşık 65 milyar metreküple Almanya iken ardından İngiltere, Türkiye, Hollanda ve İtalya her biri 20 milyar metreküpten daha fazla doğal gaz ithal etmektedir. Avrupa'daki yirmi beşten fazla ülke boru hatlarıyla belli oranlarda doğal gaz alımı yapmakta ve hatta bazı ülkeler bütün ihtiyacını sadece Rusya'dan sağlamaktadır (Tablo 2).

TürkAkım'ın Güneydoğu ve Güney Avrupa ülkelerine doğal gaz taşıyacağı öngörülmektedir. Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Yunanistan, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya gibi ülkelerin toplam tüketimlerinin 30 milyar metreküp olduğu hesaplanmaktadır. Bu durumda TürkAkım'ın bu ülkelerin taleplerini karşılama noktasında önemli bir rol üstleneceği tahmin edilmektedir (Tablo 3).

Türkiye'nin 2011-2018 arasında Rusya'dan almış olduğu doğal gazın ortalama 26,4 milyar metreküp olduğu anlaşılmaktadır. En düşük miktar ise 2018'de 24 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. AB ülkelerinin ortalama yüzde 40 oranında Rusya'dan doğal gaz ithal ettiği görülmektedir. Türkiye'de ise son zamanlarda TANAP'tan gelen gazın artması ve LNG alım tesisleri kapasitelerinin yükseltilmesi doğal gazda Rusya'dan gelen gazın oranını düşürmüştür.

3. "BP Statistical Review of World Energy", BP, (Haziran 2019), <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

4. "BP Statistical Review of World Energy".

5. "From Where Do We Import Energy and How Dependent are We?", Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

**TABLO 2. RUSYA'DAN DOĞAL GAZ İTHAL EDEN ÜLKELER VE MİKTARLARI
(2014-2018, MİLYAR METREKÜP)**

	2014	2015	2016	2017	2018
Avusturya	4,2	5,0	7,5	9,8	9,0
Belçika	-	1,5	2,5	2,7	2,8
Bulgaristan	2,8	3,1	3,2	3,3	3,2
Bosna Hersek	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Birleşik Krallık	15,5	22,5	25,7	29,1	34,2
Macaristan	5,4	6,0	5,7	7,0	7,3
Almanya	40,3	47,4	57,9	67,1	65,7
Yunanistan	1,7	2,0	2,7	2,9	3,3
Danimarka	0,4	0,7	1,7	1,8	1,7
İrlanda	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3
İspanya				0,2	0,1
İtalya	21,7	24,4	24,7	23,7	22,6
Makedonya	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2
Hollanda	4,7	8,4	27,5	17,4	21,4
Polonya	9,1	8,9	11,1	10,5	9,9
Romanya	0,5	0,3	1,7	1,4	1,5
Sırbistan	1,5	1,9	1,9	2,2	2,2
Slovakya	4,4	3,8	3,7	4,5	5,0
Slovenya	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5
Türkiye	27,3	27,0	24,8	29,0	24,0
Finlandiya	3,1	2,8	2,5	2,4	2,6
Fransa	7,5	10,5	12,5	13,3	13,3
Hırvatistan	0,6	0,6	0,8	2,8	2,8
Çekya	0,8	0,9	3,1	3,8	2,6
İsviçre	0,3	0,3	0,3	0,4	0,6
Diğer Ülkeler	6,6	5,4	5,8	5,5	6,3
TOPLAM	159,4	184,4	228,3	242,0	243,3

Kaynak: "Gazprom in Figures 2014–2018 Factbook", Gazprom, <https://www.gazprom.com/t/posts/67/776998/gazprom-in-figures-2014-2018-en.pdf>, (Erişim tarihi: 20 Aralık 2019).

TABLO 3. GÜNEY AVRUPA'DAKİ ÜLKELERİN DOĞAL GAZDA RUSYA'YA BAĞIMLILIKLARI (2016)

	Ülkeler	Gaz Talebi (Milyar Metreküp)	Gaz Üretimi (Milyar Metreküp)	Rusya'dan İthalat (Milyar Metreküp)	Rusya'dan Tedarik (Yüzde)
AB	Romanya	11,5	9,9	1,7	15
	Bulgaristan	3,2	0,1	3,1	97
	Yunanistan	3,8	0	2,7	70
	Hırvatistan	2,6	1,6	0,8	31
	Slovenya	0,9	0	0,5	57
	Toplam/Ortalama	22,0	11,5	8,8	40
Diğer Avrupa Ülkeleri	Arnavutluk	0	0	0	0
	Sırbistan	2,4	0,5	1,9	79
	Karadağ	0			0
	Kosova	0			0
	Kuzey Makedonya	0,2		0,2	100
	Bosna Hersek	0,2		0,2	100
	Toplam/Ortalama	2,8	0,5	2,3	82
Güneydoğu Avrupa Toplamı	24,8	12,1	11,1	45	

Kaynak: IEA

TABLO 4. RUSYA'NIN MAVİ AKIM VE TRANS BATI BORU HATLARIYLA İHRACATI (2011-2018, MİLYAR METREKÜP)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Türkiye'nin Rusya'dan Toplam İthalatı	26,0	27,0	26,7	27,3	27,0	24,8	29,0	24,0
Mavi Akım	14,0	14,7	13,7	14,4	15,7	13,1	15,9	13,3
Batı Boru Hattı	12,0	12,3	13,0	12,9	11,3	11,7	13,1	10,7

Kaynak: Gazprom, Annual Factbook for Total Exports to Turkey; Bulgartransgaz TYNDP 2016-25 & 2018-27

Dahası 2020'de Türkiye'ye ayrılan TANAP'tan gelen kapasitenin tam olarak kullanılması durumunda bu oranın yüzde 40'a kadar düşeceği görülecektir (Tablo 4).

Türkiye yıllık ortalama 50 milyar metreküp doğal gaz tüketmekte ve bu miktarın da yüzde 99'unu yurt dışından temin etmektedir. Tek bir kaynağa bağımlı kalmayan Türkiye TANAP gibi yeni boru hatlarıyla kaynak ülke ve güzergah çeşitlendirmesini öncelirken 2023'te yaklaşık 10

milyar metreküp doğal gaz depolama kapasitesine ulaşmayı da hedeflemektedir.⁶ Ayrıca elektrik üretimi içerisinde doğal gaz kullanım oranını daha fazla yenilenebilir kaynak kullanarak düşürmeye devam edecek olan Türkiye LNG alım terminallerini de yaygınlaştırmaktadır. Bütün bu gelişmeler de Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaktadır.

6. "Tuz Gölü Doğal Gaz Depolama Genişletme Projesi Yeniden Yerleşim Eylem Planı", BOTAŞ, https://www.botas.gov.tr/uploads/dosya/Yoneticisi/687685-gsep_rap_tr.pdf, (Erişim tarihi: 24 Ekim 2019).

TÜRKAKIM'IN TÜRKİYE'YE VE AB'YE ETKİLERİ

BOTAŞ ile GAZPROM arasında 1 Kasım 2014'te imzalanan mutabakat zaptıyla ortaya çıkan TürkAkım projesi 10 Kasım 2016'da hükümetler arası anlaşmayla inşa aşamasına geçmiştir. Uzunluk olarak 660 kilometre eski Kuzey Akım rotasını takip eden proje 250 kilometre daha uzatılarak Trakya'ya ulaştırılmıştır. Projenin büyüklüğü ilk olarak 63 milyar metreküp⁷ şeklinde ifade edilse de AB'nin takındığı olumsuz tutumdan dolayı 31,5 milyar metreküp olarak değiştirilmiştir. 19 Kasım 2018'de deniz kısmı tamamlanan projeden ilk gaz akışının Ocak 2020'de gerçekleşmesi planlanmaktadır.⁸

TürkAkım, Karadeniz'in Krasnodar Bölgesi'nde Anapa yakınlarındaki Russkaya kompresör istasyonundan Karadeniz'i geçerek Türkiye'nin Trakya kıyılarındaki Kiyıköy'e doğal gaz taşıyacaktır. Proje Rus doğal gazını ilk kez Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya ulaştırması açısından önemli bir konuma sahiptir. Türkiye'nin bölgede enerji ticaretindeki önemini arttıracak olan TürkAkım Türkiye'nin stratejik önemini daha da kuvvetlendirecektir.

Rusya'dan gelen iki rotadan biri olan Batı Hattı Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Türkiye'ye ulaşmaktadır. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan siyasi ve ekonomik gerginlikler Batı Hattı'ndan Türkiye'ye gelen doğal gazda zaman zaman kesintiler yaşanmasına neden olmaktadır.⁹ Batı Hattı'ndan alınan yıllık 14 milyar metreküp gazın mevcut sözleşmelerin şart ve koşulları değişmeksizin TürkAkım'ın birinci hattı üzerinden Türkiye'ye teslim edilmesi planlanmaktadır. Böylece aracı ülkelere gerek kalmaksızın direkt ola-

rak Rusya'dan Türkiye'ye gaz tedarik edilecek ve üçüncü taraflardan kaynaklı muhtemel kesintilere maruz kalınması sorunu ortadan kaldırılacaktır.¹⁰

TürkAkım olmasa bile Rusya'nın Ukrayna üzerinden gaz akışından olabildiğince uzak kalacağı böylece Kuzey Akım 1-2, Yamal-Europe ve Mavi Akım gibi alternatif rotaların önceliğe sahip olacağı anlaşılmaktadır. Batı Hattı'ndan gaz akışının azaltılması ve durma noktasına gelmesi durumunda Türkiye'nin enerji güvenliği de tehlike altına girmiş olacaktır. Gerek TürkAkım'ın yapılması gerekse Kuzey Akım 2'nin faaliyete geçirilmesi aslında Rusya'nın Ukrayna üzerinden doğal gaz transferini azaltma stratejisini ortaya koymaktadır.¹¹ Bu stratejinin uygulanmasında Moskova yönetiminin önemli ilerleme kaydettiği anlaşılmaktadır.

Kuzey Akım 1-2, TürkAkım, Mavi Akım, Belarus'taki Yamal ve Finlandiya'ya giden doğal gaz boru hatları Ukrayna'dan geçmemektedir. Bütün bu doğal gaz boru hattı kapasiteleri ise toplam 205,9 milyar metreküplük bir büyüklüğe ulaşmaktadır. Kuzey Akım 2 faaliyete geçtikten sonra 110 milyar metreküp kapasiteye ulaşacak olan Kuzey Akım 1 ve 2 hatları Rusya'nın AB'ye gönderdiği kapasitenin yaklaşık yarısını oluşturacaktır.¹² Rusya ile Ukrayna arasında doğal gaz transferiyle ilgili anlaşma 2019'un Aralık sonunda AB'nin de araya girmesiyle beş yıl daha uzatılmıştır. Bu anlaşmaya göre Rusya 2020'de 65 milyar metreküp, 2021-2024 arasında da yıllık

7. "Rusya-Türkiye: Doğalgaz Hatlarıyla Gelen Ortaklık", BBC Türkçe, 2 Aralık 2014.

8. "TurkStream", GAZPROM, <https://www.gazprom.com/projects/turkstream>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

9. "Rusya, Ukrayna Batı Hattı'nı Kesti Türkiye 'Ek Gaz Alarmı'na Geçti", *Hürriyet*, 7 Ocak 2009.

10. "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında TürkAkım Gaz Boru Hattı Projesine İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/788) ve Dışişleri Komisyonu Raporu", TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayil/donem26/yil01/ss441.pdf>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

11. Maik Günther ve Volker Nissen, "Gas Flows and Gas Prices in Europe: What is the Impact of Nord Stream 2?", Institut für Wirtschaftsinformatik, <https://www.europeangashub.com/wp-content/uploads/2019/06/ilm1-2019200264.pdf>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

12. Simon Pirani, "OIESRussian Gas Transit through Ukraine after 2019: The Options", *Oxford Energy Insight*, Sayı: 41, s. 14, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2018/11/Russian-gas-transit-through-Ukraine-after-2019-Insight-41.pdf>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

40 milyar metreküp doğal gazı Ukrayna üzerinden Avrupa'ya transfer edecektir.¹³ Diğer taraftan Türkiye'nin yaklaşık 16 milyar metreküp doğal gazı Avrupa'ya taşınması Rusya'nın Ukrayna yerine Almanya ve Türkiye güzergahlarını ön plana çıkaracağı anlamına gelmektedir.¹⁴

TürkAkım boru hattı ile Rusya'nın gazı daha fazla Ukrayna'dan geçmeden Avrupa'ya ulaşacağı için Kiev yönetimi milyonlarca dolar transit ücretinden mahrum kalacaktır. Nitekim Rusya TürkAkım'ı Bulgaristan ve Sırbistan üzerinden bu ülkelere yakın bölgelere kadar genişletmeyi planlamaktadır.¹⁵ Bu planlamaya uygun olarak Bulgaristan Eylül 2019'da Arkad firmasıyla 474 kilometrelik boru hattı inşa etmek için 1,1 milyar avroluk bir anlaşma imzalamıştır. İşlerin yavaş ilerlemesinden dolayı Rusya, Bulgaristan tarafından yapılan hattın 2020'nin sonuna yetiştirilmesi için baskısını artırmaktadır.¹⁶ Diğer taraftan Sırbistan ve Macaristan da gazı TürkAkım'dan almak ve Avrupa'ya taşımak için kendi boru hattını inşa etmektedir.¹⁷ TürkAkım'dan gelen gazı almak ve transfer etmek noktasında bu ülkelerin belli bir çaba içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

TürkAkım'ın hedeflediği bölgede bulunan bazı ülkelerin kendi üretimlerinden dolayı bu hattın doğal gaz almayacağı öngörülmektedir. Romanya'nın Karadeniz'deki *offshore* bölgesindeki doğal gaz rezervini üretmeye başlamasıyla ihracatçı durumuna yükseleceği düşünülmektedir.

Romanya'nın 2020'nin ortasında yaklaşık 4-5 milyar metreküplük gazı bölge ülkelerine satması beklenmektedir. Bu miktarın da bölgedeki artan gaz ihtiyacının karşılanmasında rol oynayacağı anlaşılmaktadır. TürkAkım'ın Balkanlara gelmesi ve diğer taraftan Romanya'nın doğal gaz ihraç etmeye başlamasıyla Balkanların doğal gaz yapısının biraz değişeceği öngörülmektedir. Batı Doğal Gaz Boru Hattı'nın TürkAkım'dan dolayı gereksiz hale geleceği de ifade edilmektedir. Bulgaristan ve Sırbistan'ın artan doğal gaz talebinin TürkAkım ile karşılanacak olmasından dolayı bu ülkelerin enerji güvenliği noktasında Türkiye'nin önemi artacaktır. Ayrıca TürkAkım'ın faaliyete geçmesiyle Ukrayna üzerinden Avrupa'ya giden doğal gaz miktarında 2020'de yaklaşık 19 milyar metreküplük bir azalma olacağı, TürkAkım'ın tam kapasiteye ulaştığı 2022'de ise 31,5 milyar metreküplük bir düşüş yaşanacağı tahmin edilmektedir.¹⁸

TürkAkım'ın ilk hattından gelen doğal gazı doğrudan Türkiye alırken ikinci hattın gelecek doğal gazın nasıl değerlendirileceğiyle ilgili birçok alternatif güzergah bulunmaktadır. Bunlardan ilki Bulgaristan üzerinden Sırbistan'a ulaştırılmasıdır. İkincisi ise TANAP'ın devamı niteliğindeki Trans Adriyatik Boru Hattı'nda (TAP) olduğu gibi Yunanistan üzerinden İtalya'ya ulaştırılmasıdır. GAZPROM'un TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı'nın Avrupa'ya gidecek ikinci hattı için TAP güzergahının kullanılmasını istediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu boru hattı daha önce Azerbaycan tarafından rezerve edilen 10 milyar metreküp kapasiteye sahip olacak şekilde tasarlanmıştır.¹⁹ Neticede bu güzergahın

13. "Naftogaz, GTSOU and Gazprom Signed a Set of Agreements to Ensure Russian Gas Transit over the Next Five Years", Nertogaz, <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweben.nsf/0/24DE3C1B1D52B136C22584E00079DA9E?OpenDocument&year=2019&month=12&cnt=News&>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

14. Moisev vd., "Problems of Delivering Pipeline Gas to Europe under Conditions of Western Sanctions".

15. "TurkStream: Who Profits, Who Loses Out?", DW, 19 Kasım 2018.

16. Tsvetelia Tsoleva ve Vladimir Soldatkin, "Russia Says Bulgaria to Complete Pipeline Stretch of TurkStream by 2020", Reuters, 21 Ekim 2019.

17. "Erdogan Announces Turkey-Russia Gas Pipeline TurkStream will Be Launched on January 8", RT, 30 Kasım 2019, <https://www.rt.com/business/474739-erdogan-turkstream-launch-date>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

18. "SE Europe Gas Markets: Towards Integration", Oxford Institute for Energy Studies, (Kasım 2019), <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2019/10/SE-Europe-gas-markets-towards-integration-NG-150.pdf?v=ebe021079e5a>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

19. "Gazprom Keen on TAP as Turkstream Link for EU: Expert", IENE, <https://www.iene.eu/gazprom-keen-on-tap-as-turkstream-link-for-eu-expert-p3386.html>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

kullanılmasının zor olmakla birlikte alternatif olabileceği düşünülmektedir.

GAZPROM, Yunanistan, İtalya, Bulgaristan, Sırbistan, Makedonya, Bosna-Hersek ve Macaristan'ı potansiyel pazarlar olarak görmektedir. Bulgaristan'ın yıllık 3 milyar metreküp doğal gaz kullanacak olması²⁰ ve diğer ülkelere artı kalan 12,75 milyar metreküp gazı transfer etmesi planlanmaktadır. 2020'nin sonunda Bulgaristan ve Sırbistan, 2021'de Macaristan ve 2022'de Slovakya'nın gaz tedarikine başlayabilecekleri tahmin edilmektedir.²¹ Böylece ilk gazın geçtiği ülke olmasından dolayı Türkiye'nin önemi eskie göre daha fazla artacaktır.

TürkAkım'ın Sırbistan'a uzatılmasıyla ilgili olarak 17 Ocak 2019'da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic arasında müzakereler başlamıştır. Putin, Rusya'nın bu proje için hazır olduğunu ve Sırbistan'ın altyapısının geliştirilmesine yaklaşık 1,4 milyar dolar katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda Vucic'in projenin yapımı konusunda istekli olduğu anlaşılmıştır. Sırbistan'ın bağımsız bir ülke olduğunu ifade eden Vucic tüm Avrupalı ortaklarına ve ABD'ye Rusya Federasyonu'na karşı yaptırımlar getirmeyeceklerini ve TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı'nı kendi bölgelerinde inşa etmek istediklerini ifade etmiştir.²² Sonuç olarak Sırbistan'ın bu boru hattı için istekli olduğu ve AB üyeliği yolunda olmasına rağmen Belgrad yönetiminin ülke menfaatlerini önceleyen politikaları takip ettiği görülmektedir.

Rus doğal gazının boru hattı vasıtasıyla kendi sınırına kadar gelmesini bekleyen Sırbistan kendi sınırına kadar olan bağlantısını neredey-

se tamamlamıştır. Sırbistan'ın sadece kullanıcı değil aynı zamanda Rus gazını Avrupa'daki gaz merkezine transfer eden ülke olması da planlanmaktadır. Ancak Bulgaristan'ın yerine getirmesi gereken bazı prosedürler nedeniyle inşaatın geç başlamış olması nedeniyle 2020'nin sonunda boru hattı faaliyete geçebilecektir.²³ Bulgaristan TürkAkım'dan gelen gazın transferi konusunda istekli olduğunu ortaya koymasına rağmen Rus devlet başkanı tarafından zaman zaman projeyi geciktirmekle eleştirilmiştir.²⁴

Ukrayna'daki boru hatlarının ise hizmet ömrünün sonuna ulaşması nedeniyle tamir edilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Toplamda 33 bin 200 kilometre iletim boru hattının 20 bin kilometresi 33 yaşın üzerindedir. Yaklaşık 13 bin kilometresi ise 11-33 yaşında olan hatların çalışması için büyük bir kaynağa ihtiyaç vardır.²⁵ Bu durumun da etkisiyle Rusya isteksiz davranmakta, bakım ve onarım yerine başka güzergahlara yatırım yapmaktadır. Rusya'nın yeni güzergahların yapılmasına yönelik attığı adımlarında başka motivasyonlarının da olduğu biliniyor. AB'nin doğal gaz üretim kapasitesi düşerken doğal gaza olan talebi artmaktadır. Bu durumda dışarıdan başka kaynaklara ihtiyacı olacağı anlaşılmaktadır. Yine boru hatlarıyla gelen gazın LNG olarak ithal edilmesi hem fiyat rekabeti hem de altyapı kapasitesinin artırılması açısından bazı sorunları beraberinde getirmektedir.²⁶

Diğer taraftan TürkAkım'ın AB'nin stratejik amaçları ve üçüncü enerji paketiyle uyumadığı iddia edilmektedir. ABD ise CAATSA

20. The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, https://www.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/news/asset_publisher/cK-NonkJE02Bw/content/id/3858299, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

21. "Avrupa Yolu Göründü", *Milliyet*, 21 Kasım 2018.

22. "Serbia Not Planning Sanctions Against Russia, Committed to TurkStream Project — President", Tass, 15 Şubat 2019, <https://tass.com/economy/1044827>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

23. "Bulgaria Deliberately Holding up TurkStream Gas Pipeline Project, Says Putin", RT, 5 Aralık 2019, <https://www.rt.com/business/475062-bulgaria-delays-turkstream-putin>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

24. "Putin Bulgaristan'ı Türk Akımı Projesini Yavaşlatmakla Suçladı", DW Türkçe, 4 Aralık 2019.

25. Pirani, "OIESRussian Gas Transit through Ukraine after 2019: The Options".

26. "The Geopolitical Impact of Nord Stream 2", SSRN, 27 Mart 2019, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3360783, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

(Yaptırımlarla Amerika'nın Düşmanlarına Karşı Koyma Yasası) yaptırımlarıyla TürkAkım'a karşı olduğunu ortaya koymaktadır. Kongre Aralık 2019'da kabul ettiği Ulusal Savunma Yetki Yasası'yla Kuzey Akım 2 ve TürkAkım ile ilgili bazı yaptırımları destekleyerek baskısını artırmaktadır. Bu projelerdeki deniz tabanına boru döşenmesinde görev alan gemileri hedef alan maddelerin 2020'de uygulanması gündeme gelebilir.²⁷ Ancak bu projenin deniz kısmını Türk firmaları yapmadığı için Türkiye'ye doğrudan ABD yaptırımlarının uygulanması söz konusu değildir. Diğer taraftan TürkAkım projesi CAATSA'dan daha önce yapılmaya başlandığı için bu yaptırım kapsamına girmemesi de gerekmektedir.²⁸

TürkAkım Ankara ile Moskova yönetimlerini birbirine daha fazla yakınlaştırmakla birlikte Türkiye'ye dış politikasının önemli bir meselesi olan Suriye gibi konularda kazanımlar da sunmaktadır. Bu iş birliğinin ilerlemesi ve artması projeye katılan bütün taraflara kazanç sağlayacaktır. AB'nin ihtiyacı olan doğal gazın Türkiye üzerinden AB'ye taşınması ve taşınan miktarın zamanla artması ortaya çıkan iş birliğinin sonucu olarak görülmektedir. AB için sigorta niteliği taşıyan Norveç'in rezervlerinin kısa sürede bitmesi durumunda Birlik başka kaynaklar bulacak ve daha fazla doğal gaz ithal etmek durumunda kalacaktır. 2000'lerde AB'nin doğal gazda dışarıya bağımlılık oranı yüzde 47 iken 2017'de bu oran yüzde 55'e yükselmiştir.²⁹ Bundan dolayı Türkiye AB'nin enerji ihtiyacının karşılanması noktasında en güvenilir güzergahlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır.

TürkAkım ile birlikte Rusya'dan doğal gaz alan ülkelerin geçiş sıralaması değişmektedir.

Batı Hattı'ndan Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan rotasından sonra Türkiye'ye doğal gaz geldiği için gaz maliyetinin içinde transit geçiş ücretleri de bulunmaktadır. TürkAkım ile birlikte transit ülkeler ortadan kaldırılmaktadır. Böylece Türkiye doğrudan gaz tedarikini gerçekleştirebilecek, Bulgaristan ise ikinci ülke olarak gaz tedarik edebilme imkanına sahip olabilecektir. Bu, Türkiye açısından aynı zamanda diğer ülkelere verilen transit ücretlerin de ortadan kaldırılmasına ve alınacak doğal gaz fiyatının daha düşük olmasına imkan sağlayacaktır.³⁰

Türkiye'nin enerji güvenliğini artıracak olan TürkAkım Rusya ile karşılıklı bağımlılık oranını arttıracak bir proje olarak ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

İstikrarlı bir ekonomik gelişme ve sürdürülebilir bir kalkınma sağlayabilmenin temel sacayaklarından biri olarak kabul edilen enerji alanı ekonomik ve toplumsal gelişmeleri yakından etkilemekte ve bundan dolayı da devletlerin gündeminde ilk sıralarda yer almaktadır. TürkAkım gibi uluslararası projeler bu anlamda birçok alana tesir etmektedir. Türkiye'nin enerji güvenliğini artıracak olan TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı Rusya ile karşılıklı bağımlılık oranını arttıracak bir proje olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu proje ile Türkiye batı hattından aldığı gazı alırken Avrupa'ya gidecek olan ikinci boru hattının kara kısmını eşit ortaklıkla kurdukları TürkAkım Gaz Taşıma AŞ aracılığı ile BOTAŞ-GAZPROM birlikte işletecektir.

Avrupa'nın güvenli geçiş yolları vasıtasıyla uzun vadeli anlaşmalar yaparak enerji güvenliğini

27. "U.S. Sanctions on Nord Stream 2 and TurkStream Pipeline Projects (NDAA 2020)", MassPoint PLLC, 22 Aralık 2019, <https://masspointpllc.com/u-s-sanctions-nord-stream-2-turkstream-pipeline-projects-ndaa-2020-legal-analysis>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

28. Yunus Furuncu, "Rusya Yaptırımlarının Etkileri ve Türkiye Enerji Sektörüne Yansımaları", *SETA Analiz*, Sayı: 298, (Ekim 2019).

29. "From Where Do We Import Energy and How Dependent are We".

30. Nikos Tsafos, "Don't Fear Turkey's Energy Power Play", National Interests, 2 Ocak 2015, nationalinterest.org/feature/dont-fear-turkeys-energy-power-play-11947?page=Show, (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2019).

sağlamaya çalışması Türkiye'nin bir geçiş noktası olarak önemini daha fazla artırmaktadır. Batıdan gelen hat Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'dan geçerek Türkiye'ye ulaşmaktadır. Bu bölgelerde zaman zaman sorunların ortaya çıkmasından dolayı enerji kesintileri meydana gelmiştir. Bu durumun bir daha yaşanmaması açısından önemli bir adım olan TürkAkım projesi hem Türkiye hem de diğer Avrupa ülkeleri için farklı bir güzergah anlamına gelmektedir. TürkAkım projesi Rusya ve Türkiye için olduğu kadar AB ülkeleri için de enerji arz güvenliğinin artırılması noktasında önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bunun yanında Türkiye doğu-batı ve kuzey-güney yönlü boru hatlarının hayata geçirilmesiyle enerjide merkez olma hedefine daha fazla yaklaşacaktır.

Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırması çerçevesinde TürkAkım ve TANAP gibi kapsamlı projelerde ortaklardan biri olarak yer alması elini kuvvetlendirmektedir. Azerbaycan ve Rusya gibi enerji zengini ülkelerle iş birliğinin

güçlendirilerek bölgesel ve küresel enerji denkleminde Türkiye'nin yer alması enerji piyasaları açısından kritik bir öneme sahiptir.

Avrupa ülkeleri hidrokarbon rezervler açısından kendi tüketiminin büyük bir bölümünü Asya ve Ortadoğu bölgelerinden karşılamaktadır. TürkAkım ve TANAP gibi projeler de bu amaç için ortaya çıkmıştır. TürkAkım ve TANAP gibi projelerin sayılarının artırılması bölgesel ve küresel düzeyde güvenlik ve ekonomi açısından olumlu katkılar sunmaktadır. Ayrıca Orta Asya'da kanıtlanmış en büyük doğal gaz rezervine sahip olan Türkmenistan gibi ülkelerle yeni iş birlikleri de geliştirilebilir. Türkmen gazının Avrupa'ya ulaştırılmasında aktif rol oynayacak kilit ülkelerden biri olan Türkiye enerjide oyun kurucu rolünü TANAP ve TürkAkım'dan elde ettiği tecrübeyle daha kolay ortaya koyabilir. Bundan dolayı uluslararası projelerin hayata geçirilmesi noktasında Türkiye'nin enerjideki liderlik rolünün arttığı görülmektedir.

TÜRKAKIM: TÜRKİYE-RUSYA ENERJİ İŞ BİRLİĞİNDE YENİ BOYUT

YUNUS FURUNCU

SETA | ANALİZ

Rusya'dan başlayıp Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşıyacak TürkAkım projesiyle 8 Ocak 2020'de doğal gaz akışının başlaması Ankara-Moskova ilişkilerinde enerji alanında ileri bir aşama olarak görülmektedir. Her biri 15,75 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip iki hattan oluşan proje özellikle Güneydoğu Avrupa açısından önemli bir güzergah oluşturmaktadır. Bu projeyle birlikte Rus doğal gazı ilk kez Türkiye üzerinden geçerek Avrupa Birliği'ne ulaştırılacaktır. TürkAkım projesi Türkiye'nin Batı Hattı'ndan aldığı doğal gazı direkt olarak Türkiye'ye taşıırken aynı zamanda AB ülkeleri için Türkiye üzerinden yeni bir güzergah oluşturmaktadır. Böylece Türkiye AB'nin enerji güvenliğine katkı yapan ülke olma konumunu güçlendirmektedir.

Türkiye coğrafi konumu sayesinde Hazar Havzası ve Ortadoğu enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Avrupa, Rusya, Hazar Havzası, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz coğrafyasının merkezinde yer alan Türkiye'nin bölgede önemli bir enerji üssü haline gelmeye başlaması TürkAkım ve TANAP gibi projelerle daha da belirginleşmektedir. Bu durum Türkiye'nin bölgesel aktörlüğünü ön plana çıkarırken küresel enerji piyasalarındaki rolünü de pekiştirmektedir. Sonuç olarak Avrasya'nın değişen enerji jeopolitiği Türkiye'nin enerji aktörü konumunu güçlendirmektedir.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE • BERLİN